

Lukács István: *A megváltó Mátyás király színeváltzásai a szlovén néphagyományban és szépirodalomban: A világ archetipikus vitézje*. Budapest: Lucidus Kiadó, 2001. 156 str. [Kisebbségkutatás könyvek]

Ker je knjiga Istvána Lukácsa *Preobrazbe odrešitelja kralja Matjaža v slovenskem ljudskem izročilu in v leposlovju: Arhetipska vizija sveta* zaradi jezikovne pregrade večini slovenskih bralcev nedosegljiva, bom v članku skušal predvsem povzeti njeno vsebino.

Iz predgovora izvemo, da je avtor hotel v njej strniti dosedanje ugotovitve na to temo, podati pregled recepcije motiva kralja Matjaža v slovenskem leposlovju in opozoriti madžarske bralce na vlogo, ki jo ima eden njihovih najpomembnejših vladarjev pri sosednjem narodu.

Knjiga je razdeljena na štiri poglavja: prvo govori o vlogi Matije Korvina na slovenskem ozemlju, drugo o oblikovanju Matjaževega mita v slovenskem ljudskem izročilu, tretje o njegovi recepciji v leposlovju in četrto o njegovi miselni in poetični sintezi pri Ivanu Cankarju.

Potem ko je bil 9. novembra 1456 Ulrik Celjski po zaslugi Matjaževega brata Ladislava Hunjadija umorjen, s čimer so Celjski izumrli, se je na Slovenskem ozemlju začel boj za njihovo dediščino med cesarjem Friderikom Habsburškim in madžarskim kraljem Matijo Korvinom, v katerem so Madžari prišli do Ljubljane in začasno zavladali nad precejšnjim delom slovenskega ozemlja.

V drugem poglavju najprej povzame ugotovitve Majde Potrate o podobi Madžarov v slovenski književnosti izpred 20. stoletja (pretežno negativna zaradi roparskih vpadov kurucev na prelomu 17. in 18. stoletja in madžarske politike do Hrvatov v 19. stoletju), nato svoje o sprejemu madžarske književnosti v Sloveniji (prva pomembna posrednika sta bila Vilko Novak in Štefan Barbarič, zlata doba prevajanja iz madžarščine v slovenščino je trajala od leta 1954, ko je bila ustanovljena Pomurska založba, do padca v osemdesetih letih, v devetdesetih letih pa je čutiti, da se politika ni več vmešavala v izbiro prevodnih del). Sledi pregled interpretacij Matjaževega lika v slovenskem ljudskem izročilu, pri čemer največ pozornosti posveti delu Ivana Grafenauerja in Milka Matičetova. Tu so tematsko po mojem mnenju najpomembnejša tri vprašanja: ali je kralj Matjaž istoveten z Matijo Korvinom, od kod izvira njegov lik in zakaj se pojavlja tako kot rešitelj slovenstva kakor tudi kot nasprotnik Boga. Glede prvega Lukács najodločneje soglaša s tistimi, ki o istovetnosti ne dvomijo, glede drugega Simon Rutar meni, da je nadomestil slovensko mitsko osebo, Ukrajinec Zenon Kuzelja, ki se je ukvarjal s kraljem Matjažem v slovanskih ljudskih izročilih, vidi v slovenskem kralju Matjažu močen nemški vpliv, Grafenauer pa italijansko-nemškega in bizantinsko-balkanskega; glede tretjega: kot dobri kralj je Matjaž predstavljen v ljudskem izročilu s tistih delov slovenskega etičnega ozemlja, kjer je vladal, kot negativna oseba pa s tistih, na katere so njegovi vojščaki hodili na plenilske pohode. Sledijo interpretacije primerov, v katerih je kralj Matjaž v ljudskem slovstvu ali upodabljajoči umetnosti zamenjal boga ali mitološko osebo.

V poglavju o sprejemanju Matjaževega mita v leposlovju Lukács trdi, da je kralj Matjaž iz slovenskega ljudskega izročila arhetipski simbol, v katerem sta prisotna v slovenski kolektivni podzavesti obstajajoča preteklost in prihodnost. Med pomembne slovenske simbole ga skupaj z Lepo Vido, Petrom Klepcem in Kurentom uvršča tudi Anton Ocvirk, ki se mu ne zdi pomembno, da so prišli iz tujega okolja, saj so jih Slovenci preoblikovali v skladu s svojo podobo – njihova skupna lastnost je hrepenenje po nečem daljnem in nedosegljivem, iz česar izvira tudi čakanje na odrešitev.

Do pomembnih ugotovitev pride Lukács tudi ob branju Pogačnikove knjige o Lepi Vidi, v kateri so opredeljene tri oblike obstoja tega mita, ki si sledijo zgodovinsko: 1. sensus mythicus, ki ga poznamo iz tradicionalnega ljudskega pesništva, 2. sensus historicus, ki ga najdemo v realističnih delih – ta mit razlagajo genetično oziroma zgodovinsko in 3. sensus astrologicus, ki

ga najdemo v delih, v katerih se pojavlja kozmično bistvo hrepenjenja. Ugotovi, da ta tipologija popolnoma ustreza tudi mitu Kralja Matjaža v ljudskem slovstvu in leposlovju in na osnovi tega sklepa, da so se ključni miti slovenskega ljudskega izročila vključili v leposlovje v posameznih literarnozgodovinskih obdobjih v skladu z izdelanimi in jasnimi estetskimi normami. Uresničitev prve izmed teh točk – *sensus mythicus* – vidi v Prešernovih predelavah ljudskih pesmi z Matjaževim motivom. Uresničitev *sensus historicus* predstavljata poskusa rekonstrukcije nacionalnega mita, ki ju vidi v Pripovedki od Glasan-Boga Janeza Trdine in epu Junaki Antona Aškercu. Pri Aškercu je našel tudi socialno in politično aktualizacijo Matjaževega mita, in sicer v njegovem zgodnejšem epu Stara pravda, katerega del ima naslov Kralj Matjaž.

Prvi korak v smeri demitizacije je naredil Oton Župančič s pesmima Kralj Matjaž (okoli l. 1896) in nenaslovljeno pesmijo, ki je nastala kaka štiri leta pozneje. V obeh je očitna ironija na račun patriotične bojevitosti Slovencev. Nadaljno stopnjo tega procesa predstavlja roman Miroslava Malovrha o kmečkih uporih Kralj Matjaž. V njem na koncu vodja upora množici razloži, da je kralj Matjaž slovenska duša, ki so jo oblastniki zaprli v goro, in jo pozove k boju. Preobrat v demitizacijskem procesu, ki so mu sledila poznejša dela, je prinesla travestija Frana Ellerja Kralj Matjaž v Ljubljani (1912). V njej je naslovna oseba priletel, sivobrad alkoholik, ki zaspil na šanku ljubljanske gostile ob pijači, ki mu ju je prinesla točajka Lenka. Naslednji korak v tej smeri je satirična drama Ferda Kozaka Kralj Matjaž (nastala 1938, uprizorjena 1974, objavljena 1978), v kateri moški v oklepu, ki se izdaja za kralja Matjaža, pobegne iz sodobne Ljubljane v skalo. Zadnje postajo v tem procesu predstavlja pesem Karla Destovnika Kajuha Kralj Matjaž (1942), v kateri je eksplicitno zapisano, da Matjaža ni. Po drugi svetovni vojni se je Matjažev mit pojavil samo še v nekaj pravljicah, kar pomeni, da vprašanja, s katerimi se je ukvarjala književnost v 19. stoletju in se jih je dalo prikazati z mitom, niso več na dnevnem redu, zaradi česar je postal nepotreben. Ker pa je del zgodovinskega spomina, ni pozabljen in je v primernih okoliščinah vedno znova uporaben, o čemer priča grafit Zbudi se, kralj Matjaž, ki se je pojavil na enem ljubljanskih zidov l. 1988, v času slovenske pomladi.

Idejno in poetično sintezo Matjaževega mita ter uresničitev Pogačnikovega *sensus astrologicus* vidi Lukács v Cankarjevem delu, v katerem je ta mit nenehno prisoten in vsebuje vse značilnosti njegove recepcije v slovenskem leposlovju 20. stoletja. Zaradi svoje enkratnosti si zasluži posebno obravnavo. Sodba – pesem iz l. 1894 – vsebuje miselne in idejne elemente, ki jih lahko kasneje srečamo pri piscih od Župančiča do Kajuha. Slovenski ljudski mit (podobno kot v Podobah iz sanj, kjer pride pred Matjaža trpeče človeštvo) povzdigne na univerzalno raven, s čimer radikalno prekine tradicijo. Odrešitev se prelaga do konca sveta. Sodbo imamo po Lukácsovem mnenju lahko za sintezo prejšnjih in – z rahlim pretiravanjem – tudi poznejših pesmi o Kralju Matjažu. Poleg Sodbe Lukács izmed Cankarjevih del obravnava še Knjigo za lahkomišelnje ljudi, Potepuha Marka in kralja Matjaža, Kurenta, Grešnika Lenarta in Podobe iz sanj. Posebno pozornost bom zaradi posvetil le Kurentu, v katerem vidi sintezo celotne problematike Cankarjevega opusa. V tej povesti po izvoru tujega kralja Matjaža nadomesti slovenski ljudski Kurent. Obravnava vprašanja, ki so tradicionalno povezana s kraljem Matjažem, kot sta usoda slovenstva in odnos posameznika do množice, vere in Boga. Zelo močna je tudi psihološka plat besedila, pri kateri najverjetneje izhaja iz Nietzschejeve filozofije – predvsem motiva sanj in sence.

Knjigo – prilagojeno slovenskemu bralcu – bi bilo vsekakor treba izdati tudi v slovenščini.

Mladen Pavičić
Budimpešta